

O'QUVCHILAR O'RTASIDA DEVIANT XULQ-ATVORNI OLDINI OLISH*Sharopova Lolaxon Erkinjonovna**Namangan viloyati Chust tumani MMTBga**qarashli 23-umumiy o'rta ta'lim**maktabi amaliyotchi psixologi***ANNOTATSIYA**

Mazkur mavzuda o'quvchilar o'rtasida deviant xulq-atvorning kelib chiqish sabablari, uning psixologik asoslari hamda oldini olish yo'llari yoritiladi. Deviant xulq-atvor jamiyat me'yorlariga zid bo'lgan harakatlar majmui bo'lib, o'quvchining shaxsiy rivojiga va ijtimoiylashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maqolada profilaktika, tarbiya va psixologik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, o'quvchi, profilaktika, ijtimoiy muhit, tarbiya, psixologik yordam.

KIRISH

O'quvchilar o'rtasida deviant xulq-atvor — bu jamiyatda qabul qilingan axloqiy va ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqish holatidir. Bunga tajovuzkorlik, tartib buzish, yolg'on gapirish, darsga qiziqmaslik yoki zararli odatlarga moyillik kabi xatti-harakatlar kiradi.

Deviant xulq-atvorning kelib chiqishiga bir qator omillar sabab bo'ladi. Eng muhim omillardan biri — oilaviy muhitdir. Noto'g'ri tarbiya, e'tiborsizlik, doimiy nizolar yoki ortiqcha qattiqqo'llik bolaning xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, tengdoshlar ta'siri ham muhim rol o'ynaydi. O'quvchi noto'g'ri muhitga tushib qolsa, u salbiy xatti-harakatlarni o'zlashtirishi mumkin. Bu ayniqsa o'smirlik davrida yaqqol namoyon bo'ladi.

Psixologik omillar ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. O'ziga ishonchsizlik, e'tibor yetishmasligi, ichki ziddiyatlar va stress o'quvchini deviant xulq-atvoriga undashi mumkin.

Deviant xulq-atvorni oldini olishda eng muhim jihat — profilaktikadir. Ya'ni muammoni paydo bo'lishidan oldin bartaraf etish. Buning uchun o'quvchilar bilan muntazam suhbatlar, treninglar va tarbiyaviy mashg'ulotlar o'tkazish zarur.

O'quvchilarda ijobiy qadriyatlarni shakllantirish muhimdir. Halollik, hurmat, mas'uliyat va hamkorlik kabi fazilatlarni rivojlantirish ularning xulq-atvorini ijobiy tomonga yo'naltiradi.

Shuningdek, o'quvchilarni foydali faoliyatlarga jalb qilish ham samarali usul hisoblanadi. Sport, san'at, to'garaklar va jamoaviy tadbirlar orqali ularning bo'sh vaqti mazmunli tashkil etiladi.

Oila va maktab hamkorligi bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ota-onalar va o'qituvchilar birgalikda ishlasa, muammoni erta aniqlash va bartaraf etish osonlashadi.

Qayerda tarbiya masalasini ta'lim bilan, milliy qadriyat, an'analar, mentalitet bilan uzviy bog'liqlikda hal etilgan bo'lsa, o'sha joyda rivojlanish, taraqqiyot bo'lgan. Yoshlar ta'lim-tarbiyasiga e'tiborsizlik qilingan joyda esa inqirozlar, milliy o'pirilishlar sodir bo'lavergan.

So'nggi yillarda jamiyatimizda sodir bo'layotgan jinoyatlarning katta qismi yoshlar va o'smirlar tomonidan sodir etilayotgani sababli insonlar orasida deviant xulq-atvor muammosiga qiziqish obyektiv ravishda oshdi. Bu esa bunday xulq-atvor shakllanishining turli xil sabablarini o'rganishni taqozo etdi.

Deviantlik bu - har qanday xulq-atvor va odob-axloq normalaridan chetga chiqish hisoblanadi. Deviantlik ko'pincha o'smirlar va o'spirinlarda kuzatiladi. Xulqatvordagi bunday og'ishlarning asosiy sababi psixologik siljish hisoblanadi. Bunday psixologik og'ishlar tanqidlar, janjallar, asabiy buzilishlar, huquqbuzarlik kabi holatlarni keltirib chiqaradi.

Ayni vaqtda, ayrim ekspertlar hozirgi vaqtda deviant xulq-atvor guruhiga ko'proq moddiy jihatdan o'ziga to'q oilalarning bolalari va o'smirlari tushib qolishiga asosiy e'tiborni qaratishadi. O'ziga to'q oila bolalari ko'pincha otaonasining erka farzandi hisoblanadi. Yoshlik paytlarida ularning istagini oila a'zolari so'ssiz bajarishadi. Buning natijasida bolada "Men nimani xohlasam, otam yoki onam shuni bajarishga majburdirlar", degan noto'g'ri qarashlar shakllanadi. Ayniqsa, o'ziga to'q oila bolalari o'zlaridan mavqeyi pastroq bo'lgan oila farzandlarini kamsitadi, ularga ruhiy zarbalar beradi. Bu ham deviantlikning bir ko'rinishidir. Umuman olganda, bugungi kunda jamiyatning qaysidir qatlamlaridan birini deviant xulq-atvordan himoyalangan deb hisoblab bo'lmaydi. Har bir o'smir atrof-muhitda turli xil ta'sir va bog'liqliklarga duch keladi. Moddiy yetuklik, ota-onalarning yuqori ijtimoiy mavqeyi bolalar va o'smirlarning ijtimoiy normalarga rioya qilishi uchun yetarli kafil bo'la olmaydi.

Ijtimoiy normalar jamiyat xulq-atvorining ajralmas qismidir. Ijtimoiy normalar shaxs yoki ijtimoiy guruh xulq-atvorini ijtimoiy muhit bilan uyg'unlashtiruvchi qoidalar majmuidir.

Agar o'smir ko'chadagi o'z tengdoshlari tomonidan tuzilgan turli norasmiy guruhlariga qo'shib qolsa va ular bilan birga har xil faoliyatlar olib borsa, bunday hollarda ham deviantlik sodir bo'lishi ehtimoli katta. Norasmiy guruh a'zolari o'rtasida sodir bo'ladigan janjallar va kelishmovchiliklar ham psixologik buzilishlarni keltirib chiqaradi. O'smir mushtlashuvchilarga qo'shib qolsa, unda zo'rvonlik holatlari ko'zga tashlanadi. O'smir yoshidagi bolalarda salbiy manfaatlar, kattalarning xatti-harakatlariga tanqid qilish kabi holatlar ro'y beradi. Bundan tashqari, bu yosh

davrdagi bolalar o'rtasidagi giyohvand moddalar va spirtli ichimliklarni iste'mol qilishga majburlash holatlari ham yuz beradi. Agar o'smir bu ishlarni qilishdan bosh tortsa, do'stlari tomonidan turli kesatq va kamsitishlarga uchraydi. Bunday kamsitish va xorlikni boshdan kechirgan bolalarda asabiy zo'riqishlar sodir bo'ladi. Asabiy buzilishlarni deviant xulq-atvorni keltirib chiqaruvchi omillardan biri deb hisoblash mumkin. Bunday paytlarda ota-onalardan xushyorlik talab qilinadi. Shuning uchun, o'smirlarda kuzatiladigan deviant xatti-harakatlarning dastlabki belgilaridayoq o'qituvchi va ota-onalar tomonidan hamkorlik yo'lga qo'yilib, oilada sog'lom muhitni ta'minlash kerak

O'smir xulq-atvorida spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni iste'mol qilishga, qarshi jins vakiliga bo'lgan qiziqishlar birmuncha oshadi. Qiziqishlarning kuchliligi shu ishlarni amalga oshirish xohishini keltirib chiqaradi. Bunday hollar ham, shubhasiz, deviantlikning yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Aytaylik, o'smirning sevgisi rad etilsa, unda mahzunlik, hayotga bo'lgan qiziqish, asabiylik, ishtahasizlik, ruhiy buzilish, suidsidga moyillik kabi holatlar ro'y beradi. Suidsida, deviant xulq-atvorning yaqqol namunasi hisoblanadi.

Bugungi zamonaviy dunyoda internet, virtual dunyo, axborot oqimi tahlili, uning sotsiologik jihatlarini va yoshlar muammolarini o'rganish shuni ko'rsatmoqdaki, globallashtirish jarayonida ma'naviy hayotimizni izdan chiqaruvchi jiddiy xavflarni inobatga olgan holda ularning oldini olish chora tadbirlarini ishlab chiqish zarur. Deviant xulq-atvor turlariga kiruvchi ichkilikbozlik, giyohvandlik, o'zo'zini o'ldirish (suidsida) bilan ijtimoiy illatlarning yuzaga kelishi va ijtimoiy oqibatlariga ko'ra o'ziga xos jihatlarga ega. Uzoq davom etadigan turli xil zararli odatlar, doimiy oilaviy kelishmovchiliklar, oila va atrof muhitdan qoniqmaslik, uydagi turli-tuman tushunmovchiliklar, bularning barchasi o'smirning ruhiyatiga shikast yetkazadi. Buning natijasida o'smir mavjud noxush vaziyatlarni yaxshi tomonga o'zgartirishga harakat qiladi. Bu jihatdan, kamchiliklar, jumladan nizolar rivojlanishga o'zining salbiy ta'sirini o'tkazadi

Ijtimoiy-pedagogik yondashuv - deviant xulq-atvorga ega o'smirlarning ijobiy hislatlarini tiklashga xizmat qiladi va ana shunday vaziyatlarda namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy reabilitatsiya ma'lum bir obyektlarda amalga oshiriladi. Ushbu obyektlar quyidagilardir:

1. Ijtimoiy va pedagogik qarovsiz bolalar.

Bunday bolalar tavakkal guruhlarning keng tarqalgan toifasidan biri bo'lib, ularning qiyin tarbiyalanishi turli xil ruhiy-pedagogik sabablar bilan izohlanadi. Ijtimoiy va pedagogik qarovsizlikning asosiy belgilari deb yetakchilik faoliyatidagi kamchiliklar, xulq-atvorda salbiy tomonga og'ishlar, ijtimoiy adaptatsiya sababli yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aytib o'tsak bo'ladi. Bu o'smirlar faoliyatning

to'laqonli subyekti bo'lmaganliklari uchun ularga asosiy yordamni pedagoglar, psixologlar va ota-onalar ko'rsatishlari mumkin.

2. Voyaga yetmagan yetim bolalar, huquqbuzarlar, xulq-atvorida salbiy tomonga og'ish bo'lgan bolalar.

Bu toifaga, avvalambor, ijtimoiy adaptatsiyada, ijtimoiy rollarni egallashda yordam ko'rsatish lozim. Reabilitatsiyaning asosiy subyekti ijtimoiy pedagog bo'lib, u yuqorida sanab o'tilgan funksiyalarni bajara olishi, o'smirlar va bolalarga psixologik yordam ko'rsata olishi lozim.

3. Psixosomatik va nerv-psixologik sog'ligi buzilgan va funksional og'ishlarga ega bolalar.

- a) surunkali somatik kasalliklar;
- b) funksional buzilishlar;
- c) asab-ruhiy xastaliklar;
- d) aqliy qoloqlik;
- e) nogironlik.

Bu toifa bolalar, eng avvalo, tibbiy va ruhiy reabilitatsiyaga ehtiyoj sezadilar. Uning subyektlari shifokorlar va psixologlar hisoblanib, ular, shuningdek, pedagog va ijtimoiy ishchilar bilan hamkorlikda kompleks ravishda reabilitatsiya o'tkazishlari ham mumkin.

Reabilitatsion yordam xarakteri quyidagilardan iboratdir:

- kechikkan yordamdan profilaktik yordamga o'tish;
- jazolovchi yordamdan ayovchi yordamga o'tish;
- tasodifiy yordamdan kafolatlangan va kompleks yordamga o'tish;
- anonim yordamdan shaxsiy yordamga o'tish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, deviant xulq-atvorni oldini olish kompleks yondashuvni talab qiladi. To'g'ri tarbiya, ijobiy muhit va psixologik qo'llab-quvvatlash orqali o'quvchilarda sog'lom va ijobiy xulq-atvorni shakllantirish mumkin. Barcha mutafakkirlar, allomalar Vatan taraqqiyoti va jamiyat rivoji bevosita yoshlar tarbiyasi bilan bog'liq ekanligini ta'kidlashgan. Bu qiyin vazifani hal qilish uchun ota-onalar turli xildagi usullarni qo'llab keladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh.S.Jo'rayev. Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt saodat masalasi. Academic research in Educational Science, 2 (Special issue 1), 395-396 P.
2. Ikromaliyevna, K. N., Muhammedovich, B. M., & Dadamirzayevna, O. D. (2019). Eastern thinkers about the phenomena of self-awareness. Journal of Critical Reviews, 7(2), 2020.

3. Ориббоева, Д. Д. (2019). THE INFLUENCE OF SOCIAL COMPETENS ON PROFESSIONAL CHOICE. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 1(9), 256-261.
4. Oribboyeva, D. D., & Ikromova, D. (2024). Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar psixologiyasining o'ziga xosligi, aqli zaiflik turlari. Science and Education, 5(1), 287-291.
5. Oribboyeva, D. D. (2020). SOCIAL COMPETENCE AS AN INTEGRAL PART OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL MATURITY. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 347353.